

(اسامی الفباء و وزی نامیدن آنها :

علائمی که او و حروف را در خود منعکس می کنند ، الفباء می وئیم ، بعبارت دی ر علائمی که حروف بوسیله آنها نوشته و خوانده می شوند ، الفباء می نامیم .

الفباء در زبان ترکی الفبایت al ,fa ,bet (ال - فا - بت) نیز نامیده می شوند .

حروفی که بوسیله الفباء (الفابت) نوشته و خوانده می شوند ، هر کدامی آنها با اسم خاصی معرفی شده و نوشته و یا خوانده می شوند :

(اسامی الفبای حروف بی صدا :

— حروف بی صدا، در زبان ترکی اذربایجان، تا ندهساله گذشته به شکل ا ، ب ، و ... نوشته شده اند ، ولی در مکاتب با نام عربی آنها، به شکل الف ، جیم ، لام ، میم و ... خوانده و یا معرفی می شده اند ، اما امروزه اشکال زیر نوشته و خوانده می شوند :

de	د	xe	خ	Çe	چ	pe	پ	be	ب
me	م	le	ل	je	ج	ge	گ	fe	ف
ve	و	ye	ی	ğe	غ	qe	ق	şe	ش
		se	س	re	ر	ze	ز	he	ه + ح
								te	ت

(!) اولین اثر تاریخی مردم ترک زبان که به شکل شعر داستان نوشته شده و به فرم کتاب در آمده ، کتاب دده قورقوت است. در این رابطه از نوشته دکتر زهتابی نین فهمیده می شود که این کتاب (احتمالاً) از سده های اول حاکمیت اسلام در اذربایجان بجا مانده است. ان کتاب با علائم مختلف عربی همانند زبان کنونی اذربایجان با ۳۲ حرف نوشته شده است . توجه شود که در منطقه خاور میانه تنها زبان ترکی اذربایجان با ۳۲ حرف نوشته شده است. را که زبان عربی بیشتر از ۳۲ حرف و زبان فارسی کمتر (زیرا : ص ، س ، ث و .. حرف محسوب می شوند.) و زبان ترکیه استانبولی ۲۹ حرف دارد.

نسیمی در شعری همراه بیان باورهای مذهبی خود ، به وجود سی و دو حرف زبان اذربایجان نیز اشاره کرده است :

من اوتوز ایکی حروفم لم یزل یؤخدور اورتاغیم نه مثلیم نه بدل

- در موارد کمی، بعضی از حروف مذکور به شکل ا، ای، کا، وی vi و یا ا همانند حروف زبانهای اروپائی و یا به شکل عربی مثل الف، جیم، دال خوانده می‌شود.

(b) حروف صدادار با خط لاتین به شکل ساده، یعنی به شکل اصلی خود نوشته می‌شوند، ولی که با خط عربی با علائم مختلف بکار رفته می‌شوند:

a,o,e,ə	u	ü	o	ö	ı	i	e	ə	a
ا ع ا	اؤ و	او و	اؤ ع	اؤ ع	ای ی	ای ی	ا ع	ا ع	ا ع ا

- این چهار علامت ا ع ا در روی حروف با اوای a,o,e,ə بیان می‌شوند.

(c) ا ر در بیان کلمه ای، حرفی از آن شنیده و یا فهمیده نشود، برای فهماندن آن حرف، کلمه ای فته می‌شود که اولین حرف آن حرفی باشد که بدرستی فهمیده نمی‌شود. مثال:

سن ی حرفینی بؤیوک یاز! سوال: یازدین می؟

بلی، من ب حرفی نی بؤیوک یازدیم. یوخ یوخ، سن باشا دوشمه دین!

من دئمه دیم، ب حرفینی بؤیوک یاز. من دئدیم، ی حرفینی بؤیوک یاز.

منیم دئدییم سوز، ی حرفی دیر؛ یحی کیمی (کیبی) یازیلان، بیر ی دیر!

یای کیمی یازیلان بیر ی، یشار کیمی یازیلان بیر ی دیر. و...

(و ی ه ی های الفبای عربی در زبان ترکی اذربایجان :

در زبان ادبی ترکی اذربایجان، ۳۲ الفباء موجود است که با خط عربی، ۱۸ عدد آنها به یک شکل درشت و یک فرم کوک نوشته می‌شوند، در صورتی که ۱ عدد آنها با علائم مختلف و یا به اشکال و نا و ن نوشته می‌شوند:

(a) الفبائی که با خط عربی به یک شکل درشت و به یک فرم کوک نوشته می‌شوند، به

شرح زیر ۱۸ عدد می‌باشند:

d د د	x خ خ	ç -	c ج ج	p -	b ب ب
m م م	l ل ل	j -	g -	k ک ک	f ف ف
v و و	y ی ی	ğ غ غ	q ق ق	ş ش ش	n ن ن

– در رابطه با خواندن و نوشتن حروف مذکور به مطالب زیر توجه کنید:

حرف و ، در خط عربی ، يك حرف بی‌صدا محسوب می‌شود ، اما همراه علائم دي ر ، بجای حرف صدادار (o , u , ö , ü , ə , a) نیز بکار رفته می‌شود. مثال:

سوال ، مؤسس ، اوزمک ، دؤزمک ، دؤنماق ...

۱- ر حرف بی‌صدا ، در آخر سیلاب و یا در آخر کلمه بکار رفته شود ، ساکن تلفظ می‌شود. مثال:

لمک gəlmək ، قارداش qardaş ، ول güllü ...

۱- ر در ترکیب کلمه ای ، دو حرف بی‌صدا در کنار هم قرار ببرد ، در بیان و هجی از هم جدا می‌شوند. مثال: قار-داش ، یؤل-داش ، تر-بیز ...

– در زبان ترکی ، دو حرف بی‌صدا در يك کلمه در کنار هم خیلی کم بکار رفته می‌شوند. ولی نند کلمه ای هست که در ترکیب آنها دو حرف بی‌صدا در کنار هم قرار می‌گیرند که هر دو آنها ساکن بیان و در يك سیلاب بکار رفته می‌شوند:

تورک türk ، یورد yurd (یورت) ، دورت dört ، بؤرک bürk ، قۇرت qurt ...

توجه: چهار علامت ، ز ، ، را در زبان فارسی و ترکی به الفبای عربی اضافه کرده اند.

(b) الفبائی که با خط عربی با نند علامت نوشته می‌شوند:

حروفی که با خط عربی به نند شکل و یا با نند علامت نوشته می‌شوند ، ۱ عدد هست که ۹ عدد آنها صدادار و عدد آنها بی‌صدا می‌باشد:

در زبان ترکی ۹ حرف صدادار (ə , e , i , ö , ü , a , l , o , u) موجود است ، که همه آنها با خط عربی به نند شکل و با نند علامت نوشته می‌شود:

حرف a با خط عربی به نج فرم زیر نوشته می شود:

ا ، عا ، ل ، ی ، وَا

علائم مذکور، در زبان عربی به فرمهای مختلف، اما در زبان ترکی هموا با حرف ا، تلفظ و به شکل زیر در نوشتن کلمات بکار رفته می شوند. مثال:

adam ، الما alma ، عاشیق aşiq ، عادل (عادیل) adel (adil) ، معامله məamele ، بابا baba ، مصطفی Mostəfa (Mustafa) ، یحیی Yəhya (Yahya) ، سؤال süal ...

حرف ə ، با خط عربی به شش فرم زیر نوشته می شود:

ا ، ه ، ع ، ع ، اَع ، اَع (حرکت) ، ا (الف با همزه)

شش علامت ذکر شده در زبان عربی به فرمهای مختلف، ولی در زبان ترکی هموا با حرف ا، تلفظ شده و به شرح زیر در نوشتن کلمات بکار رفته می شوند. مثال:

اکبر kbər ، اَلْک ələk ، دَدە dədə ، ننه nənə ، عباس bas (Abas) ، علاج əlac ، مَعالجه məalecə (malicə) ، اعمال əmal ، مَن سن و... علامت الف با همزه (ا) ، در زبان ترکی هموا با حرف صدادار (ا) خوانده و یا تلفظ می شود. مثال: مأمور məmur ، تأمین təmin ، مایوس məyus ...

حرف e ، با خط عربی به شش فرم زیر نوشته می شود:

ا ، ائ ، ئ ، ع ، ع ، اَع ، اَع (حرکت)

علائم فوق، در نوشتن کلمات به شکل زیر بکار رفته می شوند. مثال:

اشاره (اشاره) + مصر (میصیر) ، شکایت (شیکایت) + ائتمک ، یعمک yemək + دئ de + اعتماد ، عباد (عیباد ibad) + تهران ...

حرف i با خط عربی به _ شکل زیر نوشته می شود:

ای ، ی ، ی ، ی (ی)

علائم مذکور، در زبان ترکی هموا با ای ، ایران و یا ی ، ایران

تلفظ شده و در نوشتن کلمات نیز به شرح زیر بکار رفته می‌شود. مثال:

ایشله مک işləmək ، دیشله مک dişləmək ، ائشیتمک eşitmək ، دئدی dedi ، یئدی yedi ، و...

حرف ا با خط عربی به ۳ شکل زیر نوشته می‌شود:

ای ، ی ، یی ، ی

علامت — ، بر روی حرف (ای و یا ی) نهاده می‌شود ، هماوا با

حرف ا تلفظ و به شرح زیر در ترکیب کلمات بکار رفته می‌شود. مثال:

ایلخی ی ılıçı ، ایلخی یلیق ılıçılıq ، ییخیلماق yıxılmaq ، ییخماق yıxmaq ، الی alı ،

الدى aldı ، دایی dayı (دائی) ، ایی ayı ، اییلماق ayılmaq ، یاخشی yaxşı و...

- علامت ی ، ی ، با خط عربی بجای سه حرف y, i, ı ، به اشکال زیر بکار رفته می‌شود. مثال:

- ی بجای حرف y . مثال: یای yay ، تای tay ، قایا qaya و...

- ی بجای حرف i . مثال: ایشیق işiq ، قیزیل qızıl ، قیریر qırır و...

- ی بجای حرف i . مثال: اییر içir ، بییر biçir ، تیکیر tikir و...

حرف و همراه الف و علائم مختلف دیگر بجای حرف o, ö, ü, u, y بکار رفته می‌شود:

a) حرف و همراه حرکه (اعراب) بجای حرف بی صدای v به شکل زیر بکار رفته

می‌شود: حسن و حسین. Həsən və Hüsen ، من و سن mən və sən و...

b) حرف و با همزه (ؤ) ، در زبان ترکی به شکل ا ە تلفظ می‌شود. مثال:

مؤثر müəser ، مؤسس müəses (moəses) ، و...

امروزه در موارد زیادی ، علامت حرکه (اعراب) و یا همزه ، بر روی حرف و نهاده

نمی‌شود. مثال: مؤثر ، سؤال ، مؤسس ، مؤلف ، مؤنث ، و...

c) حرف او u :

حرف و با سه علامت (و ، ا ، ے) به شکل او و با دو علامت به شکل و

(و) بجای حرف u نوشته می شود. مثال :

اُلدُز ulduz ، اُشاق uşaq ، اُیغور uyğur ، دُرماق durmaq ، سُساماق susamaq ،

یُیولماق yuyulmaq ، دُرماق durmaq ، وُرماق vurmaq ، ...

(d) حرف و ، همراه الف و همزه به شکل او ، و (ü) نوشته می شود. مثال :

اوشومک üşümək ، دوشمک düşmək ، سوزمک süzmək ...

(ا) حرف و ، شت سر الف و همراه علامت سکون به شکل او و در وسط کلمه

با علامت سکون مثل و بجای o (او ، و) بکار رفته می شود. مثال :

اوخوماق oxumaq ، دُولماق dolmaq ، سُولماق solmaq ، یُولماق yolmaq ...

(m) چهار حرف o, u, ü, ö ، با خط عربی به شکل او ، او ، عُد ، او ، و نیز

نوشته می شوند. مثال :

اُستاد ostad ، اُمک öpmək ، عُمر Ömər ، عُمان omman ، گُل göl ...

(y) حرف ا و عُد ، در زبان عربی با شیوه مخصوص عربی به دو شکل و در زبان

ترکی هم‌اوا با حرف o تلفظ می شود :

اُکتبر oktoabr ، اُغلان oğlam ، عُمان omman ...

علامت ے ، در ترکیب کلمات عربی به شکل سکون بکار رفته می شود. مثال :

ظُلْم ، مضطَفی ، مَحمود ، اَلله ...

حروف بی صدائی که با خط عربی به نند نوع نوشته می شوند :

حروف بی صدا ، در زبان ترکی اذربایجان ، ۲۳ عدد می باشد ، که ۱۸ عدد آنها با خط

عربی به يك شکل كو ك و يك فرم درشت و عدد آنها (h, s, t, y, z) به شرح زیر با

فرمهای مختلف نوشته می شوند. مثال :

(1) حرف s با خط عربی به سه شکل زیر نوشته می شود :

س ، ث ، ص

سه علامت فوق ، در زبان عربی به سه فرم مختلف ، ولی در زبان ترکی هماوا با حرف s تلفظ می‌شود. مثال :

– سلام salam ، سَحر sähər ، اَسْمَک əsmək ، سَمَک səmək ...

– ثواب səvab (savab) ، ثمر samər ، مثال (misal) ، اَثْر əθr ..

– صمد Saməd ، صباح sabah ، مصطفی Mustafa ...

(2) حرف z با خط عربی به شکل زیر نوشته می‌شود :

ز ، ذ ، ض ، ظ

بهار علامت مذکور، در زبان عربی به فرمهای مختلف ، اما در زبان ترکی هماوا با حرف z ، تلفظ می‌شود.

– علائم ذکر شده ، به شکل زیر در نوشتن کلمات بکار رفته می‌شوند :

عزیز ziz ، ذات zat ، ضرورت zərurət ، ظلوم (zülüm) [ظلم] ، زهره Zohre ...

(3) حرف ت t با خط عربی به دو شکل نوشته می‌شود : ت ، ط

دو علامت مذکور ، در زبان عربی به دو شکل مختلف و لیکن در زبان ترکی هماوا با حرف ت t تلفظ و به شکل زیر در نوشتن کلمات بکار رفته می‌شود :

تبریز təbriz ، تهران tehran ، طلب tələb ، مصطفی Mostafa (Mostafa) ...

(4) حرف و ، بجای کلمه ربطی (وَ və) به شرح زیر بکار رفته می‌شود. مثال :

يَمَکْ وَ دَمَکْ yemək və demək ، حسن وَ حسین Həsən və Hüseyin ...

توجه: حرف و همراه علائم مختلف در بجای حرف صدادار نیز بکار رفته می‌شود. مثال :

دُورماق ، دُولماق ، اوشومک ، غورمک ...

(5) حرف h با خط عربی به دو شکل زیر نوشته می‌شود :

ح ، ه (هـ)

دو علامت ذکر شده ، در زبان عربی به دو فرم مختلف ، ولی در زبان ترکی هماوا با حرف

h ، ه تلفظ و در ترکیب کلمات به شرح زیر بکار رفته می‌شود. مثال :

حمید Həmid ، محمد Mohəmməd ، محله Məhələ ...
 مهدی Mehdi ، تَوْجِه təvəcüh ، أَهْر əhər ، شَهْر şəhər ...
 توجه: ا ر حرف ه ، به حرف شت سری خود بیوند نخورد ، در زبان ترکی هماوا با حرف
 ا تلفظ می‌شود. مثال: آه ، عمده ، عمده جک ...

علامت حرکت: (حرکتات حروفِ مِـ مِـ مِـ فتحه ، کسره ، مد)

در خط عربی ، پنج علامت حرکت (مِـ مِـ مِـ) موجود است که دو عدد آنها بر روی حروف (مِـ) ، يك عدد (مِـ) آنها بر زیر حروف (مِـ) و يك عدد از آنها بر روی الف (مِـ) و دیگری طرف راست و کنار الف (ا) نهاده می‌شود. همه چهار علامت مذکور در زبان ترکی هماوا با حرف صدادار تلفظ و به اشکال زیر در ترکیب کلمات بکار برفته می‌شوند. مثال :

- گَلمَک gəlmək ، سَلمَک səpmək ، سَلام səlam ، رضا Reza ، رضایت ، ریضایت) ، تِهْران zəhrə ، ظُلم (ظولوم) ، مُحسِن ...
 - دُخانیات (دوخانیات) ، خُرافات(خوُرافات) ، مُعَلِم (موعلیم) ، اُغْلان ، اُکتبر ، عُمان ، عُمر ، دُنیا (دوینیا) ، سِوال ، دوزمک ، دُورماق ، اعمال و
 - اَکبَر kbə , اِحسان Ehsan ، اُکتبر oktobr ، اُمید Ömid ، اِسْم ، اِسمت İsmət ، اِدام adam ، انا ana ، امما amma ، مصطفی ، الله ، و...

علامت تشدید (مِـ) :

تشدید ، در زبان ترکی وجود ندارد ، ولی کلمات (تشدید دار) عربی که در آن نفوذ کرده اند ، عمدتاً به شکل اصلی خود (با تشدید) نوشته شده ، اما با شیوه مخصوص ترکی به شرح زیر بکار برفته می‌شوند. مثال :

اَمَّا ، به شکل اما نوشته شده ، ولی آم ما (امما) فته می‌شود.
 اَلَّه ، به شکل الله نوشته شده و آل لاه و یا آلاه [allah] بیان می‌شود.

حل کردن: حَل ائتمک نوشته و حل لئتمک həlletmə k تلفظ می شود.

حس کردن: حِس ائتمک نوشته و حیس سئتمک hissetmə k ذکر می شود. ...

- در کلمات ساده ترکی، دو حرف هم نوع (که در عربی و فارسی به شکل تشدید خوانده و نوشته می شود) خیلی کم در کنار هم بکار رفته می شود. در هند کلمه ای که دو حرف هم نوع در کنار هم قرار می گیرند، هر دو آنها به شرح زیر نوشته و خوانده می شود:

بَللی	bəlli	(واضح یا روشن)	اللی	əlli	(نجاه)
دوققوز	doqquz	(نه)	سککیز	səkkiz	(هشت)
یاسسی	yassı	(یاستی، yastı، هین)	یئددی	yeddi	(هشت)

حروف مذکور به شرح زیر جدا از هم هجی و تلفظ می شوند. مثال:

بَللی (بل لی)	bəl,li	اللی (آل لی)	əl,li	یئددی (یئد دی)	yed,di	...
---------------	--------	--------------	-------	----------------	--------	-----

(توجه: بهتر است این کلمات با یک حرف نوشته شوند.)

- در زبان ترکی هند کلمه ای موجود است که آنها در زبان فارسی نیز بکار رفته می شوند، ولی نحوه بیان آنها با زبان ترکی متفاوت است. برای مثال به سه کلمه زیر توجه کنید:

(a) این کلمات در زبان ترکی بدون علامت تشدید نوشته و خوانده می شوند:

دَره dərə ، تَه təpə ، لَه ləpə

- حرف e غیر فعال بوده و در آخر کلمات ترکی بکار رفته نمی شود.

- آخرین حرف کلمات مذکور حرف ه می باشد، که هموا با حرف ə تلفظ می شود:

(b) سه کلمه مذکور در زبان فارسی با علامت تشدید بکار رفته می شوند:

دَرّه (dərre) ، تَهّه (təppe) ، لَهّه (ləppe)

آخرین حرف کلمات مذکور در زبان فارسی حرف ه می باشد که ان در زبان فارسی به

شکل حرف اِ e تلفظ می‌شود.

علائم تنوین : (حرکات حروفِ یُئِ فتنحه ، کسره ، مد)

علائم تنوین که به شکل فتنحه ، کسره و ضمه [یُئِ] بیان می‌شوند ، در زبان ترکی موجود نیستند ، اما کلمات تنوین داری که از زبان عربی وارد این زبان شده اند ، اثرأ به شکل اصلی خود با تنوین نوشته شده ، ولی با شیوه مخصوص زبان ترکی تلفظ می‌شوند. مثال :

احتمالاً (احتمالاً) نوشته و احتمیالن ehtimalən فته می‌شود .

حتماً (حتماً) نوشته شده و به شکل حتمن hatmə n تلفظ می‌شود. جمعاً (جمعاً)

به شکل جم آن camən ، مطلقاً (مطلقاً) به شکل موتله قن mütləqən ،

عملاً (عملاً) به شکل عمالن amalən ، جبراً (جبراً) به شکل جبر آن cəbrən

(جبرن) ، جمیلاً به شکل جمیلن ، شکرأ به شکل شوکور (شوکرن) ، مجموعاً

به شکل مجموعان تلفظ می‌شود. و...

- علائم تنوین ، در زبان عربی بیشتر در حالت‌های ویه ای (شبیه حالت تصریفی ، مثل: کتاباً ،

کتاب ، کتابت) بکار رفته می‌شوند. مثال :

سلام علیکم (سلام بر شما باشد. سلام بر شما) و...

کلمات تنوین دار عربی ، در زبان ترکی حالت‌های ویه مذکور را از دست داده و از لحاظ

دستوری در حالت فاعلیت بکار رفته می‌شوند . مثال :

من اؤنا سلام علیکوم دئدیم.

بعبارت دیر سلام علیکوم به شکل کلمه مرکب با مفهوم سلام بکار رفته می‌شود :

(سلام وئرم سلام الماز ؤروم سلام سین سنی! : از کتاب ؤر اؤغلو)

اؤ منیم سلام علیکم دئمه ییمی ائشیتمه دی . (اؤ منیم سلامیمی ائشیتمه دی.)

در مواردی سلام علیکم به شکل سلامون علیکوم salāmun əleyküm و جواب ان نیز

به شکل علیکوم اس سلام (علیکوم اس سلام) فته می‌شود ؛ ولی مفاهیم آنها به شکل